

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง "การประยุกต์พุทธวิธีในการสื่อสารเพื่อการพัฒนาตนเองของเด็กใน ต.แม่เมาะ จ.ลำปาง" มีวัตถุประสงค์ในการวิจัยเพื่อ 1. นำพุทธวิธีในการสื่อสารมาประยุกต์ใช้กับ เด็กเพื่อการพัฒนาตนเองตามหลักอุดมคติ 5 ประการที่ประยุกต์จากหลักเบญจศีลเบญจธรรม 2. เพื่อประเมินความรู้ความเข้าใจของเด็กในด้านการพัฒนาตนเองตามหลักอุดมคติ 5 ประการที่ ประยุกต์จากหลักเบญจศีลเบญจธรรม จากการเข้าร่วมค่ายกิจกรรมสัมพันธ์

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยแบบสหวิธีการ (Multiple Methodology) จากการสังเกตการณ์ แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) การสัมภาษณ์ (Interview) และการทำกิจกรรม เวิร์คช็อป โดยเลือกกลุ่มตัวอย่างเป็นเด็กที่อาศัยอยู่ในชุมชนท้องถิ่น ต.แม่เมาะ อ.แม่เมาะ จ.ลำปาง ในระดับการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 จำนวน 2 โรงเรียน ได้แก่ 1.โรงเรียนบ้านหางสูง จำนวน 66 คน และ 2. โรงเรียนบ้านปางชัย จำนวน 34 คน รวม 100 คน ซึ่งเป็นจำนวนนักเรียน ทั้งหมดตั้งแต่ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 ของทั้ง 2 โรงเรียน ที่สามารถมาเข้าร่วมกิจกรรมค่าย สัมพันธ์ในครั้งนี้ได้

ในส่วนของวิธีดำเนินการวิจัย ผู้วิจัยทำการศึกษาพุทธวิธีในการสื่อสารเพื่อการอบรม หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้ง 2 ลักษณะ ได้แก่ พุทธวิธีในลักษณะศิลปวิธี 4 ประการ ได้แก่ 1.การสื่อสารให้รู้แจ้งเห็นจริงด้วยใจเหมือนตาเห็น 2.การสื่อสารให้ผู้ฟังเห็นคล้อยตาม 3.เราใจผู้ฟัง ให้อยากคิดอยากทำตามที่สอน 4.ให้ผู้ฟังยอมเชื่อ ยอมรับทำรับปฏิบัติด้วยความเต็มใจ และ พุทธวิธีในลักษณะกลวิธีอีก 8 ประการ ได้แก่ 1.รู้จักบุคคลที่จะสื่อสาร 2.เลือกธรรมะให้เหมาะกับ บุคคล 3.สื่อสารจากรูปรธรรมไปนามธรรม 4.สื่อสารจากสิ่งที่เห็นได้ง่ายไปสู่สิ่งที่เห็นได้ยาก 5.สื่อสารจากสิ่งที่รู้อยู่แล้วไปยังสิ่งที่ยังไม่รู้ 6.สื่อสารจากการเปรียบเทียบหรือด้วยอุปมาอุปไมย 7.สื่อสารด้วยอุปกรณณ์ และ 8.สื่อสารด้วยการทำเป็นตัวอย่างให้ดู รวมทั้งศึกษาหลักอุดมคติ 5 ประการ ซึ่งประยุกต์จากหลักเบญจศีลเบญจธรรมในพุทธศาสนา แล้วนำมาสร้างเป็นเครื่องมือ ในการวิจัย จากการนำเอาพุทธวิธีมาประยุกต์เป็นเครื่องมือในการจัดรูปแบบกิจกรรมและทำการ สื่อสารกับเด็กเพื่อการพัฒนาตนเองในด้านอุดมคติ 5 ประการ ในลักษณะค่ายกิจกรรมสัมพันธ์ ในแต่ละฐานกิจกรรม รวม 5 ฐานกิจกรรม ได้แก่

1. ฐานความเมตตากรุณา
2. ฐานความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่
3. ฐานความรับผิดชอบในความสัมพันธ์
4. ฐานการตั้งใจพูดและฟังอย่างมีสติ
5. ฐานการบริโภคอย่างมีสติ

เมื่อได้เครื่องมือในการจัดรูปแบบกิจกรรมและทำการสื่อสารกับเด็กเพื่อการพัฒนาตัวเองในด้านอุดมคติ 5 ประการ ในลักษณะค่ายกิจกรรมสัมพันธ์รวม 5 ฐานกิจกรรม แล้วจึงทำการประเมินความรู้ความเข้าใจจากการสัมภาษณ์ด้วยโครงสร้างคำถามทั้งก่อนและหลังการร่วมกิจกรรมและจากการทำกิจกรรมเวิร์คช็อป โดยนำเอาพุทธวิธีในลักษณะศิลปวิธีทั้ง 4 ประการมาใช้สื่อสารกับเด็กในทุกฐานกิจกรรม ส่วนในฐานกิจกรรมที่ 1 ฐานความเมตตากรุณา ฐานกิจกรรมที่ 2 ฐานความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และฐานกิจกรรมที่ 3 ฐานความรับผิดชอบในความสัมพันธ์ ไม่นำเอาพุทธวิธีลักษณะกลวิธีจำนวน 2 ประการอันได้แก่ การสื่อสารจากสิ่งที่รู้อยู่แล้วไปยังสิ่งที่ไม่รู้และการสื่อสารโดยการทำเป็นตัวอย่างให้ดู มาใช้เป็นเครื่องมือในการวิจัย ส่วนฐานกิจกรรมที่ 4 ฐานการพูดและฟังอย่างมีสติ และฐานกิจกรรมที่ 5 ฐานการบริโภคอย่างมีสติ ผู้วิจัยได้นำพุทธวิธีครบทุกประการมาเป็นเครื่องมือในการวิจัย รวมระยะเวลาในการเก็บข้อมูลจากการจัดค่ายกิจกรรมสัมพันธ์ ณ สวนสุขภาพ แพลตฮวยคิง การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ตำบลแม่เมาะ อำเภอมะแมะ จังหวัดลำปาง ในวันที่ 2 - 3 ธันวาคม พ.ศ. 2549 รวมเวลา 2 วัน 1 คืน

สรุปผลการวิจัย

วัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 1 เพื่อนำพุทธวิธีในการสื่อสารมาประยุกต์ใช้กับเด็ก เพื่อการพัฒนาตนเองตามหลักอุดมคติ 5 ประการที่ประยุกต์จากหลักเบญจศีลเบญจธรรม

ในการนำพุทธวิธีมาประยุกต์ใช้ในการสื่อสารเพื่อการพัฒนาตนเองตามหลักอุดมคติ 5 ประการนั้น ในส่วนของพุทธวิธีในลักษณะศิลปวิธีทั้ง 4 ประการ ผู้วิจัยได้นำมาใช้เป็นเครื่องมือในการสื่อสารผ่านรูปแบบกิจกรรมครบทุกฐานกิจกรรม แต่พุทธวิธีในลักษณะกลวิธีที่มีทั้งสิ้น 8 ประการจะถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการสื่อสารครบทุกประการ ในฐานกิจกรรมที่ 4 ฐานการพูดและฟังอย่างมีสติและฐานกิจกรรมที่ 5 ฐานการบริโภคอย่างมีสติ ส่วนอีก 3 ฐานกิจกรรมที่เหลือ ได้แก่ ฐานกิจกรรมที่ 1 ฐานความเมตตากรุณา ฐานกิจกรรมที่ 2 ฐานความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่

และฐานกิจกรรมที่ 3 ฐานความรับผิดชอบในความสัมพันธ์ ผู้วิจัยนำพุทธรักษาในลักษณะกลวิธีมาใช้เป็นเครื่องมือในการสื่อสารในฐานกิจกรรมทั้งสิ้น 6 ประการ โดยพุทธรักษาในลักษณะกลวิธีในด้านการสื่อสารจากสิ่งที่รู้อยู่แล้วไปยังสิ่งที่ไม่รู้ และการสื่อสารโดยการทำเป็นตัวอย่างให้ดู ไม่ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการสื่อสารในฐานกิจกรรมดังกล่าวแต่อย่างใด ในส่วนของกิจกรรมที่จะใช้ในการสื่อสารตามฐานกิจกรรมทั้ง 5 ฐาน มีดังนี้

1. ฐานความเมตตากรุณา ได้แก่ กิจกรรมปิดตาคำทาง
2. ฐานความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ได้แก่ กิจกรรมต่อของ และกิจกรรมแห่ขี้ผึ้ง
3. ฐานความรับผิดชอบในความสัมพันธ์ ได้แก่ กิจกรรมซับริด และกิจกรรมการแสดงละครบทบาทสมมติ เรื่อง "เรือนรักเรือนทาส"
4. ฐานการตั้งใจพูดและฟังอย่างมีสติ ได้แก่ กิจกรรมกระซิบบอกต่อ กิจกรรมฉีกกระดาษ และกิจกรรมเล่านิทาน
5. ฐานการบริโภคอย่างมีสติ ได้แก่ กิจกรรมกินวิบาก และกิจกรรมรู้คุณค่าอาหาร

โดยกิจกรรมทั้ง 5 ฐานกิจกรรมนี้ จะนำมาเป็นส่วนหนึ่งในการจัดกิจกรรมค่ายสัมพันธ์ในวันเสาร์ที่ 2 ธันวาคม พ.ศ. 2549 และวันอาทิตย์ที่ 3 ธันวาคม พ.ศ. 2549 สรุปประเด็นสำคัญได้ดังนี้

วันเสาร์ที่ 2 ธันวาคม พ.ศ. 2549

ในช่วงเช้าก่อนที่เด็กนักเรียนทั้ง 2 โรงเรียนจะเดินทางมาถึงบริเวณที่จัดค่ายกิจกรรมสัมพันธ์ พี่เลี้ยงทั้ง 19 คนได้ทำการประชุมเพื่อแบ่งหน้าที่ให้แก่ พี่ฐานจำนวน 10 คน เพื่อทำหน้าที่เป็นผู้ดำเนินกิจกรรมตามฐานกิจกรรมทั้ง 5 ฐานกิจกรรมและเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เพื่อประเมินความรู้ความเข้าใจของเด็กทั้ง 10 กลุ่มก่อนและหลังทำกิจกรรม และแบ่งพี่กลุ่มจำนวน 8 คน เพื่อทำหน้าที่สังเกตการณ์พร้อมทั้งทำหน้าที่ดูแลเด็กในกลุ่มที่ตนได้รับมอบหมายตลอดระยะเวลาการดำเนินกิจกรรมค่ายสัมพันธ์ในครั้งนี้ ซึ่งนอกจากพี่เลี้ยงที่ทำหน้าที่ในส่วนของความเป็นพี่ฐานและพี่กลุ่มแล้ว ยังได้รับความอนุเคราะห์จากเจ้าหน้าที่ฝ่ายมวลชนสัมพันธ์ การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยอีกส่วนหนึ่งที่มาช่วยเป็นที่สนับสนุนการตลอดระยะเวลาการดำเนินกิจกรรมค่ายสัมพันธ์ในครั้งนี้ด้วยเช่นกัน ส่วนตัวผู้วิจัยจะทำหน้าที่สังเกตการณ์และเก็บข้อมูลในเชิงภาพรวม

เมื่อเด็กนักเรียนทั้ง 2 โรงเรียนเดินทางมาถึงยังค่ายจึงทำการลงทะเบียน โดยใช้ระบบ คณะระดับชั้นการศึกษาและโรงเรียน เพื่อให้เด็กทั้ง 2 โรงเรียนได้ทำความรู้จักกันและการคละระดับชั้นการศึกษาของเด็กทำให้รุ่นพี่ที่ศึกษาในระดับการศึกษาที่สูงกว่าช่วยพี่กลุ่มดูแลรุ่นน้องด้วย อย่างไรก็ตามก็ปัญหาที่พบในการลงทะเบียนของเด็กทั้ง 2 โรงเรียนพบว่า เด็กที่ศึกษาอยู่ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-2 ส่วนใหญ่เขียนชื่อและนามสกุลตนเองไม่ถูกต้อง มีบางส่วนที่จำชื่อโรงเรียนและอายุของตนเองไม่ได้

หลังจากแบ่งกลุ่มเด็กนักเรียนทั้ง 2 โรงเรียนจากใบลงทะเบียนที่ 1-10 รวม 10 กลุ่มเรียบร้อยแล้ว พี่กลุ่มทั้ง 10 กลุ่ม ที่ได้แบ่งไว้ก่อนหน้านี้นี้จะมารอรับเพื่อพาไปเขียนป้ายชื่อและทำความรู้จักกันในกลุ่ม นอกจากนี้แต่ละกลุ่มจะต้องตั้งชื่อกลุ่มที่กำหนดให้เป็นชื่อของดอกไม้ กลุ่มใดที่ได้ชื่อกลุ่มแล้วจะต้องมาแจ้งให้พี่เลี้ยงประกาศให้กลุ่มอื่นทราบเพื่อไม่ให้ซ้ำกัน จากนั้นจะเข้าสู่ช่วงของพิธีเปิดค่ายโดยนายเสริม บุญภูมิโกศล ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านทางสูง กล่าวเปิดค่ายและให้โอวาทแก่เด็กนักเรียนทั้ง 2 โรงเรียน เป็นอันเสร็จสิ้นในส่วนของพิธีการ จากนั้นสมาชิกแต่ละกลุ่มรับประทานอาหารว่างแล้วจึงเข้าสู่ช่วงของกิจกรรมสันตนาการ

ในส่วนของกิจกรรมสันตนาการ ดำเนินกิจกรรมในช่วงนี้โดยพี่ฝ่ายสันตนาการ เป็นกิจกรรมที่ช่วยให้พี่เลี้ยงและน้องจากโรงเรียนบ้านทางสูงและโรงเรียนบ้านปงชัยที่มาเข้าร่วมกิจกรรมค่ายสัมพันธ์ได้ทำความรู้จักกัน ผ่านกิจกรรมรวม 3 กิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมเป่ายางจวบ กิจกรรมร้องเพลงแนะนำตัว และกิจกรรมฝึกสมาธิ จนถึงเวลารับประทานอาหารกลางวัน ซึ่งการรับประทานอาหารในมือนี้นักวิจัยจะยังไม่ทำการวัดผลแต่อย่างใด แต่จะสังเกตลักษณะการรับประทานอาหารของเด็กแต่ละกลุ่มก่อนที่จะทำการสื่อสารในเรื่องของการบริโภคอย่างมีสติ ซึ่งผลจากการสังเกตการณ์ลักษณะการรับประทานอาหารของแต่ละกลุ่มในมือนี้นพบว่า แต่ละกลุ่มจะนั่งล้อมวงรับประทานอาหารร่วมกันในกลุ่มของตน โดยมีเพียงบางกลุ่มที่ขอให้สมาชิกในกลุ่มมาครบทุกคนแล้วจึงลงมือรับประทานอาหารพร้อมกัน แต่ส่วนใหญ่เมื่อมาถึงบริเวณกลุ่มของตนก็จะนั่งลงรับประทานอาหารทันที โดยไม่รอเพื่อนคนอื่นในกลุ่ม ในระหว่างรับประทานอาหารจะเป็นลักษณะต่างคนต่างรับประทาน ส่วนใหญ่เมื่อรับประทานอาหารเสร็จก่อนก็จะรับนำภาชนะไปเก็บแล้วไปเล่นกับเพื่อนที่มาจากโรงเรียนเดียวกันแต่อยู่คนละกลุ่ม ทำให้สมาชิกในกลุ่มคนอื่นที่ยังรับประทานอาหารไม่เสร็จต้องรับประทาน เพราะไม่ต้องการนั่งรับประทานอาหารตามลำพัง นอกจากนี้ยังพบว่าเด็กทุกกลุ่มรับประทานอาหารเหลือเป็นจำนวนมาก ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นเพราะรสชาติอาหารเผ็ดเกินไปและมีเด็กบางส่วนที่ไม่รับประทานผักอีกด้วย จึงทำให้เหลือเศษอาหารเป็นจำนวนมาก

หลังจากรับประทานอาหารเรียบร้อยแล้ว ทุกกลุ่มจะมารวมกันที่ลานเอนกประสงค์ เพื่อรับมอบหมายให้กำหนดคำขวัญและทำประจำกลุ่ม เพื่อใช้ในการนำเสนอกลุ่มก่อนการทำกิจกรรมตามฐานกิจกรรม ซึ่งเด็กส่วนใหญ่มีความกระตือรือร้นในการคิดคำขวัญและออกแบบท่าเต้นเป็นอย่างดี โดยการนำคำขวัญหรือเพลงที่เคยได้ยินหรือร้องเป็นมาก่อน มาประกอบท่าทางเพื่อใช้เป็นคำขวัญและทำประจำกลุ่มของตน และนำมาแสดงให้เพื่อนกลุ่มอื่นๆ ได้ชมด้วย จนถึงเวลา 13.00 น. แต่ละกลุ่มจะแยกย้ายไปเข้าฐานกิจกรรม ฐานกิจกรรมละ 2 กลุ่ม เพื่อให้ทั้ง 2 กลุ่มได้ทำการแข่งขันทำกิจกรรมต่างๆ ในแต่ละฐานกิจกรรมร่วมกัน ในแต่ละฐานทุกกลุ่มจะต้องรายงานตัว โดยการบอกชื่อกลุ่มคำขวัญและทำประจำกลุ่มให้ที่ฐานทราบก่อนทำกิจกรรมในฐาน ใช้เวลาฐานละ 30 นาที เวียนไปจนครบ 5 ฐานกิจกรรม

จนถึงเวลา 16.00 น. ทุกกลุ่มมารวมกันที่ลานเอนกประสงค์ ผู้วิจัยจะทวนบทพิจารณาอาหารกับเด็กแต่ละกลุ่มเพื่อใช้ในการรับประทานอาหารเย็น จากนั้นทำการจับสลากแบ่งกลุ่มการแสดงช่วงกลางคืน ได้แก่ โฆษณาและโชว์ตลก คอนเสิร์ตลูกทุ่ง คอนเสิร์ตสตริงและละคร เพื่อให้เด็กทั้ง 10 กลุ่มได้แสดงความสามารถและได้ความสนุกสนานบันเทิงด้วย หลังจากแบ่งกลุ่มการแสดงได้เรียบร้อยแล้วแต่ละกลุ่มจะแยกย้ายไปซ้อมการแสดงจนถึงเวลารับประทานอาหารเย็น ซึ่งในการรับประทานอาหารมื้อนี้ผู้วิจัยจะทำการสังเกตการณ์ลักษณะในการรับประทานอาหารที่เกิดขึ้น และประเมินความรู้ความเข้าใจในส่วนของ การบริโภคอาหารอย่างมีสติซึ่งจะสรุปรายละเอียดไว้ในส่วนของการประเมินผลต่อไป

หลังจากรับประทานอาหารเย็นแล้วจึงเข้าสู่ช่วงของการแสดงในภาคค่ำ ซึ่งทุกกลุ่มให้ความร่วมมือในการแสดงเป็นอย่างมาก แต่ละกลุ่มรับอาสาแสดงเป็นลำดับแรก โดยไม่ต้องใช้การจับสลากเลือกกลุ่มที่จะมาแสดงก่อนแต่อย่างใด จนถึงเวลา 21.00 น. สมาชิกค่ายทุกคนสวดมนต์ร่วมกัน ก่อนเข้านอนตามเตียงที่พักที่ได้แบ่งไว้ในช่วงเช้า

วันอาทิตย์ที่ 3 ธันวาคม พ.ศ. 2549

เวลา 06.30 น. สมาชิกค่ายทุกคนร่วมทำกิจกรรมรับอรุณ ก่อนแยกย้ายไปเก็บสัมภาระส่วนตัว จนถึงเวลา 08.00 น. ทุกกลุ่มรับประทานอาหารเช้า โดยในการรับประทานอาหารมื้อนี้ผู้วิจัยได้ทำการสังเกตการณ์ลักษณะการรับประทานอาหารของเด็กแต่ละกลุ่มอีกเป็นครั้งที่ 2 จากนั้นเวลา 09.00 น. เด็กแต่ละกลุ่มร่วมกิจกรรมเวิร์คช็อปเพื่อสรุปความรู้ความเข้าใจที่ได้รับจากการทำกิจกรรมตามฐานกิจกรรมทั้ง 5 ฐานกิจกรรม เมื่อวันที่ 2 ธันวาคม สำหรับขั้นตอนใน

กิจกรรมเวิร์คช็อปนี้ผู้วิจัยจะเป็นผู้ดำเนินขั้นตอนต่างๆ โดยสมาชิกแต่ละกลุ่มจะนั่งล้อมวงกันในกลุ่มของตน และจะได้รับกระดาษชาร์ตกลุ่มละ 1 แผ่น เพื่อเขียนสรุปความรู้ที่ได้รับหลังจากการทำกิจกรรมในแต่ละฐานกิจกรรม โดยเริ่มจากฐานกิจกรรมที่ 1 ฐานความเมตตากรุณา เรียงไปที่ละฐานกิจกรรมจนครบทุกฐานกิจกรรม ซึ่งในฐานกิจกรรมแรกผู้วิจัยจะกำหนดชื่อฐานให้เหมือนกันทุกกลุ่ม หลังจากนั้นในฐานกิจกรรมต่อไป สมาชิกแต่ละกลุ่มจะต้องช่วยกันตั้งชื่อฐานกิจกรรมนั้นว่าในกลุ่มต้องการจะตั้งชื่อว่าฐานอะไร ซึ่งตลอดการทำกิจกรรมเวิร์คช็อปนี้ พี่กลุ่มของแต่ละกลุ่มจะคอยช่วยกระตุ้นให้สมาชิกในกลุ่มแสดงความคิดเห็น และทวนกิจกรรมในแต่ละฐานกิจกรรมให้แก่สมาชิกในกลุ่มด้วย จากนั้นตัวแทนสมาชิกในแต่ละกลุ่มจะร่วมกันนำเสนอความรู้ความเข้าใจของแต่ละกลุ่มจากการทำกิจกรรมเวิร์คช็อปเพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน จนถึงเวลา 11.00 น. รับประทานอาหารกลางวัน โดยการรับประทานอาหารของสมาชิกแต่ละกลุ่มในมื้อนี้ ผู้วิจัยได้ทำการสังเกตการณ์ลักษณะการรับประทานอาหารของเด็กแต่ละกลุ่มอีกครั้งสุดท้ายเพื่อประเมินความรู้ความเข้าใจของเด็กแต่ละกลุ่มในเรื่องของการบริโภคอาหารอย่างมีสติ จากนั้นทำพิธีมอบใบประกาศนียบัตรให้แก่สมาชิกค่ายทุกคน และมอบทุนอาหารกลางวันแก่โรงเรียนทางสูงและโรงเรียนบ้านปงชัย และพิธีปิดค่ายอย่างเป็นทางการ จนถึงเวลา 13.00 น. เด็กนักเรียนทั้ง 2 โรงเรียนเดินทางกลับโดยรถบัส

วัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 2 เพื่อประเมินความรู้ความเข้าใจของเด็กในการพัฒนาตนเองตามหลักอุดมคติ 5 ประการที่ประยุกต์จากหลักเบญจศีลเบญจธรรม จากการเข้าร่วมกิจกรรมค่ายสัมพันธ์

ส่วนที่ 1 ประเมินความรู้ความเข้าใจของเด็กจากการเข้าร่วมกิจกรรมตามฐานกิจกรรมทั้งก่อนและหลังทำกิจกรรม รวม 5 ฐานกิจกรรม

การประเมินความรู้ความเข้าใจของเด็กจากการเข้าร่วมกิจกรรมค่ายสัมพันธ์ ทั้งก่อนและหลังทำกิจกรรมตามฐานกิจกรรม รวม 5 ฐานกิจกรรม สรุปผลได้ดังนี้

จากการนำพุทธวิธีในลักษณะศิลปวิธีทั้ง 4 ประการ ได้แก่ 1. การสื่อสารให้รู้แจ้งเห็นจริงด้วยใจเหมือนตาเห็น 2. การสื่อสารให้ผู้ฟังเห็นคล้อยตาม 3. ระวังใจผู้ฟังให้อยากคิดอยากทำตามที่สอน และ 4. ให้ผู้ฟังยอมเชื่อ ยอมรับทำรับปฏิบัติด้วยความเต็มใจ มาใช้เป็นเครื่องมือในการสื่อสารกับกลุ่มตัวอย่างพบว่า สามารถระวังใจผู้ฟังให้อยากคิดอยากทำตามที่ต้องการจะสื่อสารได้เป็นอย่างดี กลุ่มตัวอย่างเชื่อ ยอมรับที่จะทำและปฏิบัติด้วยความเต็มใจ เห็นคล้อยตามในระดับ

หนึ่ง โดยเฉพาะกลุ่มตัวอย่างที่อยู่ในช่วงระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-6 จะสามารถเข้าถึงวัตถุประสงค์ที่ผู้วิจัยต้องการสื่อสารในแต่ละฐานกิจกรรมได้มากกว่ากลุ่มตัวอย่างที่อยู่ในช่วงระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-3 ส่วนพุทธวิธีการสื่อสารในลักษณะกลวิธีทั้ง 8 ประการ ได้แก่ 1. รู้จักบุคคลที่จะสื่อสาร 2. เลือกธรรมชาติให้เหมาะกับบุคคล 3. สื่อสารจากรูปรธรรมไปนามธรรม 4. สื่อสารจากสิ่งที่เห็นได้ง่ายไปสู่สิ่งที่เห็นได้ยาก 5. สื่อสารจากสิ่งที่รู้อยู่แล้วไปยังสิ่งที่ยังไม่รู้ 6. สื่อสารจากการเปรียบเทียบหรือด้วยอุปมาอุปไมย 7. สื่อสารด้วยอุปกรณ์ และ 8. สื่อสารด้วยการทำเป็นตัวอย่างให้ดูนั้นพบว่า การเลือกธรรมชาติโดยนำหลักอุดมคติ 5 ประการซึ่งประยุกต์จากหลักเบญจศีลเบญจธรรม มาใช้ในการสื่อสารกับกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาอยู่ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 ทำให้กลุ่มตัวอย่างมีระดับความรู้ความเข้าใจเฉลี่ยเพิ่มขึ้นทุกกลุ่มในทุกฐานกิจกรรม

ส่วนการนำพุทธวิธีการสื่อสารด้วยอุปกรณ์โดยวิธีให้ทดลองด้วยตนเองมาใช้ในการสื่อสาร พบว่า กลุ่มตัวอย่างสามารถเกิดระดับความรู้ความเข้าใจเฉลี่ยที่เพิ่มขึ้นอยู่ในเกณฑ์ดีมาก จะเห็นได้จากในฐานกิจกรรมที่ 4 ฐานการพูดและฟังอย่างมีสติและในฐานกิจกรรมที่ 5 ฐานการบริโภคอย่างมีสติ ที่กลุ่มตัวอย่างได้ลงมือทำกิจกรรมทั้ง 2 ฐานนี้โดยการทดลองด้วยตนเองนั้น เมื่อทำการประเมินความรู้ความเข้าใจเฉลี่ยหลังจากทำกิจกรรมในฐานเมื่อเทียบกับก่อนทำกิจกรรมในฐานทุกฐานกิจกรรมแล้วพบว่าเด็กทุกกลุ่มเกิดความรู้ความเข้าใจเพิ่มขึ้นในฐานกิจกรรมที่ 4 ฐานการพูดและฟังอย่างมีสติและในฐานกิจกรรมที่ 5 ฐานการบริโภคอย่างมีสตินี้มากที่สุด รองลงมาคือ ฐานกิจกรรมที่ 2 ฐานความเชื่อเพื่อเผื่อแผ่และฐานกิจกรรมที่ 3 ฐานความรับผิดชอบในความสัมพันธ์ ส่วนฐานกิจกรรมที่ 1 ฐานความเมตตากรุณา เด็กทั้ง 10 กลุ่มมีความรู้ความเข้าใจที่เพิ่มขึ้นหลังจากทำกิจกรรมในฐานเมื่อเทียบกับก่อนทำกิจกรรมในฐานน้อยที่สุด โดยในฐานกิจกรรมที่ 1, 2 และ 3 นี้ ผู้วิจัยไม่ได้นำเอาพุทธวิธีเรื่องการสื่อสารในสิ่งที่รู้อยู่แล้วไปยังสิ่งที่ไม่รู้ และการสื่อสารโดยการทำเป็นตัวอย่างให้ดูมาประยุกต์ใช้ในกิจกรรม ซึ่งเมื่อพิจารณาเปรียบเทียบความรู้ความเข้าใจที่เพิ่มขึ้นของเด็กทั้ง 10 กลุ่มหลังจากทำกิจกรรมทั้ง 5 ฐาน เทียบกับก่อนทำกิจกรรม พบว่า กลุ่มที่สมาชิกในกลุ่มมีความรู้ความเข้าใจเฉลี่ยหลังจากทำกิจกรรมในทุกฐานกิจกรรมเพิ่มขึ้นมากที่สุดเมื่อเทียบกับก่อนทำกิจกรรม คิดเป็นร้อยละ 49.5 ส่วนกลุ่มที่สมาชิกในกลุ่มมีความรู้ความเข้าใจเฉลี่ยหลังจากทำกิจกรรมในทุกฐานกิจกรรมเพิ่มขึ้นน้อยที่สุด คิดเป็นร้อยละ 34.6

เนื่องจากกลุ่มตัวอย่างบางส่วนเป็นเด็กเล็กมากที่อาจจะยังไม่เข้าใจในสิ่งที่ผู้วิจัยต้องการสื่อสาร หรืออาจมีความเข้าใจต่างออกไป เมื่อทำการประเมินความรู้ความเข้าใจหลังทำกิจกรรม จึงไม่เกิดความรู้ความเข้าใจที่เพิ่มขึ้นแต่อย่างใด ดังนั้นในการนำพุทธวิธีในลักษณะ

ศิลป์วิธี มาใช้ในการสื่อสารกับกลุ่มตัวอย่างดังกล่าว จะต้องใช้ความพยายามและค่อยเป็นค่อยไป ซึ่งการนำเอาพฤติกรรมในลักษณะกลวิธีทั้ง 8 ประการมาใช้ในการสื่อสารควบคู่กันไปด้วยนั้นก็ทำให้เด็กกลุ่มนี้เกิดความเข้าใจได้ดียิ่งขึ้น จะเห็นได้จากคะแนนความรู้ความเข้าใจเฉลี่ยหลังทำกิจกรรมเปรียบเทียบกับก่อนทำกิจกรรมของเด็กทุกกลุ่มที่เมื่อนำมาพิจารณาจะเห็นได้ว่า กลุ่มที่มีความรู้ความเข้าใจเพิ่มขึ้นมากที่สุดในทุกฐานกิจกรรมเมื่อเทียบกับก่อนทำกิจกรรมเป็นกลุ่มที่มีเด็กเล็กที่ศึกษาอยู่ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-3 มากที่สุด

ส่วนที่ 2 ประเมินความรู้ความเข้าใจของเด็กทั้ง 10 กลุ่ม จากการทำกิจกรรมเวิร์คช็อป

จากการทำกิจกรรมเวิร์คช็อปของเด็กทั้ง 10 กลุ่ม พบว่า เด็กทุกกลุ่มได้รับความสนุกสนาน ความสามัคคี ในทุกฐานกิจกรรม เมื่อแยกพิจารณาตามฐาน พบว่า

ในฐานกิจกรรมที่ 1 ฐานความเมตตากรุณานั้น เด็กส่วนใหญ่ได้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และความพร้อมเพรียงมากที่สุด โดยในฐานกิจกรรมนี้ผู้วิจัยกำหนดให้ทุกกลุ่มตั้งชื่อฐานกิจกรรมเหมือนกัน คือ ฐานความเมตตากรุณา

ในฐานกิจกรรมที่ 2 ฐานความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เด็กส่วนใหญ่แต่ละกลุ่มจะตั้งชื่อฐานที่เกี่ยวข้องกับความสามัคคีและตั้งตามชื่อกิจกรรมในฐาน ในส่วนของความรู้ความเข้าใจที่ได้รับจะเป็นเรื่องของการช่วยเหลือ เสียสละ ความมีน้ำใจ ไม่เห็นแก่ตัว ความอ่อนโยน และการรู้จักคิดเพื่อแก้ปัญหา

ในฐานกิจกรรมที่ 3 ฐานความรับผิดชอบในเรื่องของความสัมพันธ์ แต่ละกลุ่มเลือกตั้งชื่อฐานตามลักษณะกิจกรรมที่ได้ทำในฐานนี้ เช่น ฐานละครเรื่องเรือนรักเรือนทาส และ ฐานความไม่ประมาทและความไว้วางใจ เป็นต้น ในส่วนของความรู้ความเข้าใจที่ได้รับจากฐานนี้พบว่า ทุกกลุ่มมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหน้าที่ของตนเองในบทบาทต่างๆ สามารถให้เหตุผลในการเลือกสิ่งที่ดีและไม่ดีได้

ในฐานกิจกรรมที่ 4 ฐานการพูดและฟังอย่างมีสติ และฐานกิจกรรมที่ 5 ฐานการบริโภคอย่างมีสติพบว่าเด็กแต่ละกลุ่มจะตั้งชื่อฐานจากลักษณะกิจกรรมที่ทำในฐานนั้นๆ เช่นกัน ส่วนความรู้ความเข้าใจที่ได้รับในฐานกิจกรรมที่ 4 พบว่า ทุกกลุ่มมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการสื่อสารทั้งในแง่ของการเป็นผู้ส่งสารและผู้รับสารที่ดี มีจินตนาการและความคิดสร้างสรรค์ในการ

เล่านิทาน และการจำข้อความให้แม่นยำ ในขณะที่ความรู้ความเข้าใจที่ได้รับในฐานกิจกรรมที่ 5 ทุกกลุ่มได้รับความรู้เกี่ยวกับประโยชน์และคุณค่าของอาหารในแต่ละหมู่อาหาร รวมถึงมารยาทในการรับประทานอาหารที่ดีด้วย

อภิปรายผลการวิจัย

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำเอาพุทธวิธีในการสื่อสารที่พระพุทธเจ้าใช้ในการอบรมสั่งสอนหลักธรรมต่างๆ ให้แก่พุทธศาสนิกชน มาประยุกต์เป็นเครื่องมือในการจัดกิจกรรมทั้ง 5 ฐานกิจกรรม โดยในฐานกิจกรรมที่ 4 ฐานการพูดและฟังอย่างมีสติ และฐานกิจกรรมที่ 5 ฐานการบริโภคอย่างมีสติ ผู้วิจัยได้นำพุทธวิธีทั้งด้านศิลปวิธีและกลวิธี มาใช้เป็นเครื่องมือในการสื่อสารครบทุกประการ ซึ่งผลการวิจัยพบว่า ทั้ง 2 ฐานกิจกรรมนี้เด็กทุกกลุ่มเกิดความรู้ความเข้าใจหลังจากทำกิจกรรมเพิ่มขึ้นมากที่สุด ซึ่งการนำเอาพุทธวิธีด้านกลวิธีโดยการสื่อสารจากสิ่งที่รู้อยู่แล้วไปยังสิ่งที่ไม่รู้ และการสื่อสารโดยการทำเป็นตัวอย่างให้ดูมาประยุกต์ใช้เป็นเครื่องมือในครั้งนี้ อาจทำให้เด็กเกิดความรู้ความเข้าใจได้ง่ายและชัดเจนขึ้น จะเห็นได้ในฐานกิจกรรมที่ 4 เรื่องการพูดและฟังอย่างมีสติ เนื่องจากเด็กทุกคนสามารถสื่อสารได้อยู่แล้ว เมื่อทำกิจกรรมในฐานเด็กจึงเกิดความรู้ความเข้าใจที่มากขึ้นได้ง่าย โดยสามารถเชื่อมโยงสิ่งที่ตนเองรู้หรือทำอยู่ก่อนแล้วกับความรู้ใหม่ที่ได้รับได้ว่า การสื่อสารที่ถูกต้องและมีประสิทธิภาพเป็นอย่างไร เนื่องจากเด็กเห็นผลที่เกิดจากการสื่อสารที่ไม่ชัดเจน ทั้งที่ผู้ส่งสารเป็นคนเดียวกันในกิจกรรมฉีกกระดาษ และในฐานการบริโภคอย่างมีสติ เด็กได้รับการเรียนรู้จากโรงเรียนมาก่อนแล้วว่า อาหารแต่ละหมู่คืออะไร ซึ่งก็สามารถตอบได้ถูกต้องแต่อาจจะสลับหมู่ไปบ้างแล้วแต่ลำดับที่เรียนมาว่า หมู่ที่ 1 เป็นโปรตีนหรือคาร์โบไฮเดรต จะมีบางส่วนที่เมื่อพี่ฐานถามว่าอาหารหมู่นี้ได้แก่อาหารประเภทใด เด็กจะตอบเป็นผักทั้งหมด เพราะเด็กอาจจะมีความรู้มาก่อนว่า ผักเป็นสิ่งที่มีความประโยชน์ เมื่อพี่ถามถึงหมู่อาหารที่ต้องประกอบไปด้วยอาหารที่มีความประโยชน์ เด็กจึงตอบโดยให้ผักไปอยู่ในทุกหมู่อาหาร และเนื่องจากอาหารมื้อกลางวันเป็นผักผักลวกโคลี่ ซึ่งเด็กไม่รู้จักมาก่อน จึงไม่สามารถบอกชื่อของผักได้ นอกจากนี้ยังเป็นที่น่าสนใจว่าในการตอบคำถามของเด็กก่อนทำกิจกรรมประจำฐาน จะมีเด็กบางส่วนตอบคำถามจากความเคยชินและตอบตามเพื่อน เพราะกลัวว่าคำตอบของตนเองจะผิดหรือไม่เหมือนผู้อื่น แต่หลังจากทำกิจกรรมในฐานแล้วเด็กจะมีความกล้าแสดงความคิดเห็นมากขึ้น ซึ่งประเด็นนี้ก็นับว่าเป็นปัจจัยประการหนึ่งที่จะทำให้ผลการประเมินมีความคลาดเคลื่อนไปจากความเป็นจริงได้

ในฐานกิจกรรมที่ 1 ฐานความเมตตากรุณา ที่เด็กเกิดความรู้สึกความเข้าใจหลังจากการร่วมกิจกรรมในฐานนี้น้อยที่สุด โดยเฉพาะในกลุ่มที่มีเด็กชายจำนวนมากกว่าเด็กหญิง เนื่องจากเด็กชายเกิดความรู้สึกที่จะแกล้งเพื่อนให้เดินสะดุดกิ่งไม้หรือเดินชนต้นไม้มากกว่าที่จะตะโกนเตือน ในขณะที่กลุ่มที่มีเด็กหญิงจำนวนมากจะเกิดความรู้สึกความเข้าใจในฐานกิจกรรมนี้มากกว่า แม้ว่าในกลุ่มดังกล่าวจะเกิดความรู้สึกความเข้าใจจากการทำกิจกรรมในฐานอื่นๆน้อยก็ตาม ดังนั้นในฐานกิจกรรมนี้ พุทธวิธีในลักษณะศิลปะวิธีจะนำมาใช้สื่อสารกับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นเด็กชายได้เพียงแค่ระดับหนึ่งเท่านั้น แต่เมื่อต้องทำกิจกรรมในฐานที่ต้องใช้การพูดเพื่อการสื่อสาร กลุ่มที่มีเด็กเล็กและเป็นเพศหญิงจำนวนมากกว่าเพศชายจะไม่ค่อยให้ความร่วมมือเท่าที่ควร เนื่องจากอายุไม่กล้าแสดงออก รวมทั้งไม่สามารถจดจำสารที่ยาวเกินไปได้ จึงทำให้ในฐานกิจกรรมที่ 4 ฐานการพูดและฟังอย่างมีสติ ที่ต้องใช้การสื่อสารในการเล่านิทาน การกระซิบบอกต่อ เด็กในกลุ่มเหล่านี้จะเกิดความรู้สึกความเข้าใจเพิ่มขึ้นเพียงเล็กน้อยเท่านั้น เมื่อพื้นฐานทำการสัมภาษณ์เพื่อประเมินความรู้สึกความเข้าใจ เด็กก็จะตอบตามเพื่อนที่ตอบไปก่อนหน้านี้ และเมื่อพื้นฐานถามความคิดเห็น เด็กก็จะไม่กล้าตอบ โดยจะเลี่ยงการตอบโดยเห็นด้วยกับทุกคำแนะนำของพื้นฐาน และจะตอบเพียงว่า "ใช่ค่ะ" หรือพยักหน้าอย่างเดียว ส่งผลให้ความรู้สึกความเข้าใจของเด็กหลังทำกิจกรรมเพิ่มขึ้นเพียงเล็กน้อยเท่านั้น

ในการทำการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกหลักธรรมะด้านอุดมคติ 5 ประการซึ่งประยุกต์จากหลักเบญจศีลเบญจธรรม มาใช้ในการสื่อสารกับกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งกลุ่มตัวอย่างได้มีการนำเอากิจกรรมในแต่ละฐานที่ผู้วิจัยใช้ทำการศึกษากับกลุ่มตัวอย่างมาเชื่อมโยงกับความรู้ หรือประสบการณ์เดิมของตนที่มีก่อนมาร่วมกิจกรรมค่ายสัมพันธ์ในครั้งนี้ด้วย ดังจะเห็นได้จากในฐานกิจกรรมที่ 3 ฐานความรับผิดชอบในความสัมพันธ์ ที่สมาชิกในกลุ่มจะได้ทำกิจกรรมขับรถ เพื่อพิจารณาความสัมพันธ์ของการเป็นเพื่อนที่ดีว่า จะดูแลเพื่อนไม่ให้คนอื่นหรือไม่ ปรากฏว่าในการทำกิจกรรมเวิร์คช็อป เด็กได้นำเรื่องการขับรถมาผนวกกับความรู้เดิมที่ตนเองมีมาก่อนหน้านี้ จึงทำให้มีหลายกลุ่มที่เด็กสรุปความรู้ในกิจกรรมเวิร์คช็อปจากฐานกิจกรรมนี้ว่า ต้องขับรถด้วยความเร็วไม่เกิน 90 และเมื่อเมาต้องไม่ขับ ซึ่งผู้วิจัยไม่ได้ให้ความรู้ในส่วนนี้จากการทำกิจกรรมดังกล่าวแต่อย่างใด เป็นการแสดงให้เห็นว่า เด็กได้เชื่อมโยงประสบการณ์ของตนเข้ากับกิจกรรมที่ได้ทำในขณะนั้น โดยกิจกรรมดังกล่าวได้กระตุ้นความรู้เท่าที่มีอยู่แล้วของเด็ก จนเกิดเป็นข้อมูลที่สามารถนำมาสรุปในการทำกิจกรรมเวิร์คช็อปได้ด้วย นอกจากนี้สิ่งที่ไม่ได้อยู่ในเป้าหมายของการทำวิจัยในครั้งนี้ประการหนึ่งก็สามารถเกิดขึ้นได้ด้วยเช่นกัน นั่นคือ ความผูกพันของพี่และน้องที่มาร่วมค่ายกิจกรรมสัมพันธ์กันในครั้งนี้ แม้จะเป็นเพียงช่วงระยะเวลาสั้นๆ จำนวน 2 วัน 1 คืน

ก็ตาม เด็กบางกลุ่มก็ยังคงติดต่อกับพี่เลี้ยงที่เป็นพี่กลุ่มของตนและพี่ฐานที่มาร่วมค่ายหลังจาก
ออกค่ายไปแล้วด้วยเช่นกัน

เป็นที่น่าสังเกตว่า จากการประเมินความรู้ความเข้าใจของเด็กก่อนและหลังทำ
กิจกรรมทั้ง 5 ฐานกิจกรรม กลุ่มที่เกิดความรู้ความเข้าใจเพิ่มขึ้นอยู่ในเกณฑ์ที่น้อยกว่ากลุ่มอื่นๆ
จะเป็นกลุ่มที่มีจำนวนเด็กที่ศึกษาอยู่ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-6 มากกว่าเด็กเล็ก(ศึกษาอยู่
ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-3) อยู่ในกลุ่ม เนื่องจากเด็กกลุ่มนี้จะมีความรู้ความเข้าใจเดิมก่อน
การร่วมกิจกรรมอยู่ในเกณฑ์สูงกว่ากลุ่มที่มีเด็กเล็กอยู่แล้ว เมื่อทำกิจกรรมและประเมินความรู้
ความเข้าใจอีกครั้งจึงทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจเพิ่มขึ้นอีกเพียงเล็กน้อย เปรียบเทียบกับกลุ่มที่มี
เด็กเล็กอยู่จำนวนมากกว่า จะเกิดความรู้ความเข้าใจหลังทำกิจกรรมในเกณฑ์ที่สูงขึ้นมาก
เนื่องจากก่อนหน้านี้อาจจะยังไม่เกิดความรู้ความเข้าใจในเรื่องต่างๆชัดเจนนัก แต่หลังจากทำ
กิจกรรมในฐานกิจกรรมแล้วจึงเกิดความรู้ความเข้าใจที่ชัดเจนเพิ่มขึ้นมาก

การที่ในแต่ละกลุ่มประกอบไปด้วยเด็กที่มาจาก 2 โรงเรียน ซึ่งไม่รู้จักกันมาก่อน ปัจจัย
นี้ได้ส่งผลกระทบต่อการทำกิจกรรมกลุ่มเป็นอย่างมาก เนื่องจากเด็กที่มาจากโรงเรียนบ้านปางชัยที่
มีจำนวนน้อยกว่า จะไม่กล้าแสดงออกหรือแสดงความคิดเห็นในการทำกิจกรรมตามฐานกิจกรรม
ต่างๆ เมื่อถึงเวลารวมกลุ่มเด็กจะไปหาเพื่อนที่มาจากโรงเรียนเดียวกันแต่คนละกลุ่มตลอดเวลา ใน
ประเด็นนี้ที่กลุ่มจะเป็นผู้มีบทบาทอย่างมากในการเชื่อมความสัมพันธ์ของสมาชิกในกลุ่มและเป็น
เพียงสำคัญในการทำให้การสื่อสารในกลุ่มเกิดประสิทธิภาพ กลุ่มที่พี่กลุ่มมีความสามารถในการ
กระตุ้น ให้กำลังใจและสร้างความไว้วางใจให้กับสมาชิกในกลุ่ม จะทำให้สมาชิกกลุ่มนั้นสามารถ
รวมกันเป็นหนึ่งได้เร็วขึ้น เพราะเกิดความไว้วางใจ สามารถพูดคุยเล่นได้ จึงทำให้กลุ่มดังกล่าวมี
ความสามัคคี และเกิดประสิทธิภาพในการทำกิจกรรมต่างๆ อย่างเห็นได้ชัด นอกจากนี้การพูดคุย
ในเรื่องที่เด็กมีความรู้ความสนใจร่วมกันอยู่ก่อนหน้าแล้วจะช่วยให้ความสัมพันธ์ในกลุ่มดีขึ้นได้
ในเวลารวดเร็วด้วย เช่น การที่เด็กทุกคนอาศัยอยู่ในจังหวัดลำปาง ซึ่งตั้งอยู่ทางภาคเหนือของ
ประเทศไทย มีสำเนียงภาษาเฉพาะท้องถิ่น จึงทำให้เด็กสามารถพูดสำเนียงภาษาทางภาคเหนือได้
ในขณะที่พี่กลุ่มที่มาร่วมกิจกรรมค่ายสัมพันธ์ในครั้งนี้เกือบทุกคนไม่ได้เป็นคนในท้องถิ่นภาคเหนือ
จึงทำให้เด็กได้สอนภาษาเหนือหรือคำเมืองให้แก่พี่กลุ่มแต่ละกลุ่ม ซึ่งก็เป็นเด็กที่เป็นสมาชิกใน
กลุ่มนั้นๆนั่นเอง ทำให้เป็นที่สนุกสนานของเด็กๆ เมื่อพี่กลุ่มออกเสียงเพี้ยนไปจากสำเนียงเดิม
รวมทั้งยังเป็นการช่วยกระชับความสัมพันธ์ที่ดีในเวลาจำกัดได้อีกด้วย

การเรียนรู้โดยการสร้างเงื่อนไขหรือให้รางวัล นับว่าเป็นปัจจัยที่ส่งผลกระทบหนึ่งของ การวิจัยในครั้งนี้ ที่ให้กลุ่มตัวอย่างในระดับช่วงชั้นการศึกษาปีที่ 1-6 ทุกกลุ่มจะพยายามเอาชนะ กลุ่มอื่น เพื่อให้ได้รางวัลต่างๆ ที่ผู้วิจัยกำหนดไว้ เช่น รางวัลกลุ่มยอดเยี่ยม รางวัลกลุ่มการแสดง ยอดเยี่ยม รวมทั้งกลุ่มที่มีมารยาทในการรับประทานอาหารยอดเยี่ยม ซึ่งปรากฏว่า มีบางกลุ่มที่ สมาชิกในกลุ่มส่วนใหญ่ต้องการให้กลุ่มของตนเป็นกลุ่มที่ชนะ จึงบังคับเพื่อนในกลุ่มให้ทำตาม ที่ ต้องการ เช่น ในการรับประทานอาหาร สมาชิกในกลุ่มบางคนที่เป็นเด็กเล็ก รับประทานอาหาร เพียงเล็กน้อย จะถูกเพื่อนสมาชิกในกลุ่มคนอื่นบังคับให้รับประทานอาหารในจานของตนให้หมด ทั้ๆที่อิ่มแล้ว เนื่องจากไม่ต้องการให้กลุ่มของตนมีเศษอาหารเหลือเยาะเย้ยกว่ากลุ่มอื่นๆ ซึ่งจาก การศึกษาของนิตยา จิงเกษมสุข(2532) ที่ทำการศึกษาระบวนการสื่อสารเพื่อการพัฒนาจิตใจ ของผู้เข้ารับการอบรมของสำนักปฏิบัติธรรม พบว่า กระบวนการสื่อสารของสำนักธรรมปฏิบัตินี้ ประสบความสำเร็จโดยไม่ต้องอาศัยเครื่องล่อใจ(ที่เป็นวัตถุ) ทั้งจากการบังคับและอ้อนวอนแต่ อย่างไร แต่สิ่งจูงใจที่สำคัญได้แก่ผลของการปฏิบัติ ซึ่งเมื่อนำมาพิจารณากับงานวิจัยในครั้งนี้ แสดงให้เห็นว่าการที่กลุ่มตัวอย่างเป็นเด็กนั้น ผลจากการปฏิบัติแต่เพียงอย่างเดียวอาจจะไม่ เพียงพอในการสื่อสารเพื่อให้กลุ่มตัวอย่างเกิดความกระตือรือร้นที่จะเรียนรู้ แต่จะต้องอาศัยรางวัล และการร้องขอของพี่กลุ่มและพี่ฐานในบางครั้งด้วย เพื่อให้การสื่อสารกับกลุ่มตัวอย่างโดยเฉพาะ เด็กเล็กประสบความสำเร็จได้ แต่อย่างไรก็ดี เด็กส่วนใหญ่จะคอยช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เมื่อใน กลุ่มมีเด็กที่รับประทานอาหารได้ไม่หมด สมาชิกคนอื่นๆก็จะช่วยแบ่งกันรับประทาน และดูแลกัน เวลาไปเข้าห้องน้ำ โดยจะมาขออนุญาตก่อนโดยที่ผู้วิจัยไม่ได้แจ้งไว้ก่อน ซึ่งแสดงให้เห็นถึง มารยาทที่ดีที่เด็กได้รับการสั่งสอนมาจากโรงเรียนนั่นเอง

ในการศึกษาวิจัยที่ผ่านมาจะพบปัญหาอุปสรรคต่างๆ ดังเช่นในงานวิจัยของปิ่นนิตดา นพพานวัน (2533) ที่ทำการศึกษาระบวนการสื่อสารเพื่อเผยแพร่ธรรมะของสถาบันสงฆ์ไทย พบ ปัญหาและอุปสรรคในด้านต่างๆด้วยเช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นด้านรูปแบบการสื่อสาร ที่เน้นการ บรรยายภาคทฤษฎีแต่ไม่มีภาคปฏิบัติ ในด้านวิธีการเกิดปัญหาในแง่ของการไม่มีการกำหนด หัวข้อธรรมะให้เหมาะสมกับผู้ฟัง ด้านประชาชนผู้รับสารขาดความรู้พื้นฐานทางด้านศีลธรรม ส่วน ในด้านอื่นๆ เช่น ไม่มีกรวิจัยประเมินผลการเผยแพร่ธรรมะ เพื่อปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพ สังคมในปัจจุบัน แต่เมื่อนำมาพิจารณากับงานวิจัยนี้จะเห็นได้ว่าการจัดการกับปัญหาและ อุปสรรคที่พบดังกล่าวทุกด้าน โดยในด้านรูปแบบการสื่อสารผู้วิจัยได้กำหนดให้ในทุกฐานกิจกรรม กลุ่มตัวอย่างจะมีส่วนร่วมในกิจกรรมโดยการลงมือทำกิจกรรมด้วยตนเอง ในด้านวิธีการ ผู้วิจัยได้ เลือกหัวข้อธรรมะหลักอุดมคติ 5 ประการที่พึงปฏิบัติของชาวพุทธ มาใช้เป็นหัวข้อธรรมะ ซึ่งเป็น พุทธวิธีด้านกลวิธีประการหนึ่งด้วยคือ เลือกธรรมะให้เหมาะสมกับผู้รับสาร ซึ่งในกรณีนี้เป็นเด็กที่

ศึกษาอยู่ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 ดังนั้นการสื่อสารโดยนำหลักธรรมดังกล่าวมาใช้สื่อสาร จึงเป็นหลักธรรมขั้นพื้นฐานที่ชาวพุทธควรรู้และปฏิบัติ นอกจากนี้ยังมีการประเมินความรู้ความ เข้าใจผลจากการทำกิจกรรมในฐานกิจกรรมต่างๆ เพื่อวิเคราะห์ผลจากการนำพุทธวิธีทั้งใน ลักษณะศิลปวิธีและกลวิธีมาใช้ในการสื่อสาร ว่ามีผลต่อความรู้และความเข้าใจมากน้อยเพียงใด อีกด้วย

ในการนำหลักอุดมคติ 5 ประการที่พัฒนามาจากหลักเบญจศีล มาใช้ในการศึกษาครั้งนี้ พบว่าเด็กส่วนใหญ่สามารถท่องหลักเบญจศีลทั้ง 5 ข้อได้ เนื่องจากได้รับการศึกษามาจาก โรงเรียน แต่ภาพรวมอาจจะยังไม่เข้าใจอย่างแท้จริง บางฐานกิจกรรมที่ผู้วิจัยเกรงว่าเด็กจะยังไม่ เกิดความรู้ความเข้าใจ เช่นในฐานกิจกรรมที่ 3 ความรับผิดชอบในเรื่องของความสัมพันธ์ ที่กลุ่ม ตัวอย่างเป็นเด็กโดยเฉพาะในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-3 ซึ่งความสัมพันธ์ในเชิงคนรัก อาจจะ ไกลเกินตัวของเด็กเกินไป แต่เมื่อทำกิจกรรมในฐานแล้วพบว่า เด็กส่วนใหญ่มีความรู้ความเข้าใจ เป็นอย่างดี เด็กสามารถแยกแยะได้ว่า การกระทำแบบใดที่ควรหรือไม่ควรกระทำ แต่เมื่อต้อง ตัดสินใจเลือกคนใดคนหนึ่ง เด็กจะเลือกโดยเอาความชอบของตัวเองนักแสดงมาเป็นบรรทัดฐาน มากกว่าจะดูที่บทบาทการแสดง ดังนั้นแม้การกระทำของโหมฉายในเรื่องจะไม่ถูกต้อง เป็นคนไม่ดี เด็กก็ยังยืนยันที่จะเลือก เพราะชอบตัวนักแสดงในเรื่องมากกว่า แต่เมื่อถามว่า ใครเป็นคนดี คนไม่ ดี ก็สามารถตอบได้ทุกคน อย่างไรก็ตามการศึกษาวิจัยในลักษณะของการนำความรู้เดิมที่มีอยู่มา ประยุกต์ใช้นั้น ผู้ส่งสารจำเป็นที่จะต้องมีความเข้าใจกระจ่างในการประยุกต์ความรู้เดิมเป็นอย่างดี มิเช่นนั้นแล้วจะทำให้ได้ผลจากการศึกษาที่คลาดเคลื่อนไปจากความรู้เดิมและวัตถุประสงค์ที่ แท้จริงที่ต้องการจะศึกษาได้ นอกจากนี้การเลือกกิจกรรมการแสดงประเภทละครบทบาทสมมติมา เป็นกิจกรรมที่ใช้ประเมินความรู้ความเข้าใจ จำเป็นต้องให้ความสำคัญในรายละเอียดต่างๆ ด้วย เช่น นักแสดง เสื้อผ้า ซึ่งอาจจะเป็นตัวแปรที่อาจจะทำให้เด็กเข้าใจต่างไปจากสิ่งที่ต้องการศึกษา ได้ จนเกิดความคลาดเคลื่อนของคำตอบได้ค่อนข้างมาก

จากระดับความรู้ความเข้าใจเฉลี่ยของกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาอยู่ในระดับชั้น ประถมศึกษาปีที่ 1-6 หลังทำกิจกรรมเมื่อเทียบกับก่อนทำกิจกรรมในทุกฐานกิจกรรมที่เพิ่มขึ้นทุก กลุ่ม จากการนำเอาพุทธวิธีการสื่อสารทั้งในลักษณะศิลปวิธี 4 ประการและพุทธวิธีในลักษณะ กลวิธีทั้ง 8 ประการนั้น พบว่า ผลการวิจัยสอดคล้องกับงานวิจัยของถวิล อรัญเวศ (2534) ที่ทำการศึกษเกี่ยวกับการนำพุทธวิธีในการสอนมาใช้สอนจริยศึกษาในระดับประถมศึกษา โดยมี กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ภาคเรียนที่ 3 ปีการศึกษา 2533 โรงเรียนชุมชน มณีราษฎร์คอนาลย์ สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอห้วยแถลง จังหวัดนครราชสีมา

จำนวน 62 คน โดยวิธีสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ซึ่งผลการศึกษา พบว่า วิธีสอนตามแบบพุทธวิธีในการสอนนั้นมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาจริยศึกษาสูงกว่านักเรียนที่เรียนจากวิธีสอนตามปกติ ส่วนนักเรียนที่เรียนจากวิธีสอนตามแบบพุทธวิธีในการสอนและนักเรียนที่เรียนจากวิธีสอนตามปกติ มีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทางที่ดีขึ้นมากเหมือนกัน

ข้อจำกัดและข้อเสนอแนะ

1. ในการทำวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยทำการศึกษาโดยประยุกต์พุทธวิธีในการสื่อสารกับเด็กตามหลักอุดมคติ 5 ประการที่พัฒนามาจากหลักเบญจศีลเบญจธรรมในพุทธศาสนาเท่านั้น จึงอาจจะไม่สามารถอธิบายความรู้ความเข้าใจที่เกิดจากการประยุกต์พุทธวิธีการสื่อสารในด้านอื่นๆได้ ซึ่งการศึกษาทางวิชาการในอนาคต จึงน่าจะมีการนำรูปแบบกิจกรรมที่ใช้ในการพัฒนาเด็กที่กำหนดไว้ในงานวิจัยนี้มาใช้ศึกษากลุ่มตัวอย่างในช่วงชั้นการศึกษาที่สูงขึ้น หรือ กลุ่มตัวอย่างที่อาศัยอยู่ในเขตเมือง และการนำพุทธวิธีมาประยุกต์ใช้เพื่อการสื่อสารในด้านอื่นๆ ด้วย เพื่อให้ได้ผลที่มีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น

2. ระยะเวลาที่ใช้ในการเก็บข้อมูลจากการเข้าร่วมกิจกรรมค่ายสัมพันธ์ ในงานวิจัยชิ้นนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดไว้ทั้งสิ้น 2 วัน 1 คืน เนื่องจากเป็นวันหยุดของกลุ่มตัวอย่างที่ไม่ต้องไปเรียนหนังสือ ซึ่งอาจจะทำให้ข้อมูลที่ได้เป็นความรู้ความเข้าใจในระยะสั้นที่เกิดหลังจากการทำกิจกรรมแล้วเท่านั้น ในการศึกษาวิจัยครั้งต่อไปอาจจะขยายเวลาในการจัดกิจกรรมให้มากขึ้น และประเมินผลความรู้ความเข้าใจในระยะยาว โดยกิจกรรมที่สามารถนำมาใช้ปฏิบัติกับเด็กได้จริง และเนื้อหาในการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา จะเป็นประโยชน์กับเด็กที่จะได้เข้าร่วมในกิจกรรมอย่างชัดเจน ซึ่งนอกจากจะเป็นการพัฒนาตนเองแล้วยังเป็นการพัฒนาสังคมอีกทางหนึ่งด้วย

3. การนำกิจกรรมมาใช้กับเด็กในฐานะกิจกรรมต่างๆเพื่อประเมินความรู้ความเข้าใจหลังทำกิจกรรมในงานวิจัยนี้ บางกิจกรรมอาจจะไม่สอดคล้องกับคำถามก่อนทำกิจกรรมโดยตรงเมื่อทำการสัมภาษณ์เพื่อวัดความรู้ความเข้าใจหลังทำกิจกรรมแล้วอาจจะได้ผลที่คลาดเคลื่อนกับความเป็นจริงได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับหลักเบญจศีลเบญจธรรม ซึ่งเป็นเรื่องที่มีความละเอียดอ่อน ดังนั้นการศึกษาในอนาคตจึงอาจจะต้องมีการทดสอบกิจกรรม (Pretest) ที่จะนำมาใช้ก่อนการทำกิจกรรมจริงเพื่อให้กิจกรรมเกิดประสิทธิภาพมากที่สุด

4. การศึกษาในอนาคตอาจจะมีการพัฒนาองค์ความรู้ในส่วนของเนื้อหาหลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนาในมิติอื่นๆ เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในการสื่อสารกับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นเด็กหรือเยาวชนให้มีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น

5. องค์กรที่เกี่ยวข้องทางพุทธศาสนา น่าจะมีการกำหนดหลักธรรมขั้นพื้นฐานที่สามารถนำมาใช้สื่อสารกับเด็กในระดับประถมศึกษา โดยการประมวลงานวิจัยที่ทำการศึกษาเกี่ยวกับการนำหลักธรรมทางพุทธศาสนาในด้านต่างๆมาใช้สื่อสารกับเด็กกลุ่มนี้ อันเป็นการขยายการเรียนรู้หลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนาไปยังเด็กและเยาวชนให้เพิ่มมากขึ้น